

Vladimír Antonov

Umění a duchovní vývoj

Přednáška

© V. Antonov, 1990

Výtvarné umění, hudba, zpěv, tanec, literatura a další pojmy označují umění. Zamysleme se nad tím, co je v něm dobré a co špatné. Jak stanovit objektivní kritéria, abychom se správně orientovali?

Například psychicky nemocní lidé se často pokoušejí o sebevyjádření uměleckými prostředky. Mohou se tak velmi silně podělit s ostatními lidmi o své chorobné prožitky. Takových příkladů je mnoho. Uvedu jeden ze svého života; není radostný, ale zato názorný.

Jednou mi známý výtvarník začal ukazovat práce svého učitele. Byly to vzory na tapety. Prohlédl jsem si je a zeptal jsem se ho, jestli jeho učitel měl schizofrenii a jestli spáchal sebevraždu. Výtvarník byl šokován a odpověděl, že tomu bylo přesně tak. Kresby byly skutečně strašné. Jejich ornament působil na psychiku přímo čarovným způsobem a vyvolával hrubou "zmatenost" vědomí. Doufám, že tyto skici zůstaly navždy skicami. Kdyby se však staly tapetami na stěnách pokojů, jistě by utrpěla psychika mnoha lidí neznalých těchto jevů.

Jak často se ve výtvarném umění vyjadřují chorobné depresivní nebo agresivní stavy autorů! Kam vedou ty, kteří jejich práce vidí nebo jim naslouchají?

Existují příklady, ne z psychopatologie, ale prostší. Vzpomeňme si, jaké byly patálie kolem abstraktního umění. Je dobré nebo špatné? Jaké byly problémy kolem rokenrolu nebo ještě dříve kolem čarlstonu! Jsou tyto tance dobré nebo špatné?

Vždycky existují lidé, kteří podporují něco nového. A jsou lidé, kteří vše nové vždy odmítají. Všichni mají své argumenty. Kde je pravda? Jak odlišit subjektivní faktory, které ovlivňují hodnocení nového jevu nebo konkrétního uměleckého díla, od faktorů objektivních?

Georgij Ivanovič Gurdžijev poprvé vystoupil s objektivními zákony umění. Byl to mimořádný člověk, který v dějinách zanechal výraznou stopu.

Byl činný v Rusku na počátku století. Narodil se na Kavkaze v řecko-arménské rodině. Když dospěl, přednášel v Moskvě a v Petrohradě. Občanská válka vytlačila jeho školu za hranice Ruska. Rozešli se do Francie, Anglie a USA. Tam vytvářeli filiálky. Literární díla Gurdžijevova a jeho žáků byla vydána ve všech hlavních evropských jazycích kromě ruštiny.

Gurdžijev se již od raného dětství vyvíjel jako mimořádný člověk. Velmi brzy si stanovil cíl naučit se všechno, co lidé umějí. Směřoval k němu cílevědomě mnoho let. Naučil se potápět, obchodovat, bojovat, spravovat

koberce, opravovat nejrůznější předměty denní potřeby, které tehdy existovaly. Když dospěl, potřeboval velké peníze na uskutečnění expedice. Najal si v nějakém městě dva pokoje a vyvěsil oznámení: "Opravy všech předmětů denní potřeby". Ve dne přijímal zákazníky a v noci vše opravoval počínaje gramofony, konče jízdními koly, deštníky atd. Náhradní díly dokázal najít na městském smetišti. Tak vydělal za několik týdnů peníze potřebné na expedici, najal pomocníky a šel hledat duchovní poznání. Navštívil řadu duchovních škol, súfijských a křesťanských klášterů. Po získání potřebných znalostí, které mu umožnily si utvořit ucelený světový názor, začal Gurdžijev utvářet svou školu.

Gurdžijeva není třeba idealizovat. Dělal mnohé, co není hodno napodobování. Hodně prvků jeho učení může v současnosti budit pouze historický zájem, nic víc. Vystřídaly je mnohem dokonalejší poznatky. Nicméně však řada klíčových momentů jeho učení si udržela aktuálnost i dnes. Nyní budeme tyto znalosti s vděčností používat.

Gurdžijev vyjádřil postulát o objektivních zákonech umění. Je pravda, že je nezformuloval. Nenašli jsme souhrn těchto zákonů, ačkoliv jsme přečetli mnoho prací této školy. Určité zmínky zde však byly. Gurdžijev přinesl velký vklad již tím, že oznámil existenci těchto zákonů. Další rozvíjení této myšlenky umožnilo tyto zákony utvořit.

První z nich můžeme nazvat zákon lája. V józe existuje směr lájajóga. Lája znamená zmizení, rozplynutí sebe sama v celkové harmonii. To znamená vypnutí vlastní mysli, aby organismus začal být aktivní nikoli v důsledku jejích povelů, ale pod vlivem harmonie veškerého okolního světa. Tento vývojový aspekt začleňujeme do metodické části naší práce. Mám na mysli "spontánní tanec" v meditačním stavu latihan, který je nejtypičtější příkladem tréninku v lájajóze. Existují i jiné metody. Můžeme na příklad láje "odevzdat" svou ruku, v níž držíme virguli a nacházet to, co není zrakem viditelné a sluchem slyšitelné: dostávat odpovědi o nerostných nalezištích, podzemních komunikacích, provádět lékařskou diagnostiku a mnohé jiné. Bioložka je také lájajóga.

Analogicky se můžeme naučit malovat; ruka jako by sama vedla tužku nebo štětec. Stejně se můžeme naučit psát texty a získávat také rady, jak se dále duchovně zdokonalovat.

Již jsme mluvili o tanci. Abychom se při něm naučili odevzdat své tělo láje, můžeme používat některé pomocné metody. Máme-li zvednuté ruce, tělo se snáze začne pohybovat, páteř se začíná vlnit. Je to velmi snadné. Máme-li ruce spuštěné podél těla, je obtížné v této pozici tančit. Ve všech uměleckých směrech, v nichž chceme použít princip láji, je třeba znát některé metody a být do jisté míry odborníkem v oboru. Například k malování je zapotřebí umět mísit barvy a nanášet je na plátno nebo na papír. Samozřejmě, že je zapotřebí k tanci znát principy pružnosti těla. Musíme umět držet pero, abychom mohli psát. Známe-li určitý soubor technik a metod, můžeme odevzdat láje své tělo a všeobecná Harmonie bude tvořit prostřednictvím našich těl, nikoli naší mysli.

Když mluvíme o láje, nemůžeme se vyhnout varování před nekritickým vztahem k tomu, co děláme v tomto stavu. Ztráta sebekritiky nás může jednoduše proměnit v šaška. To se stává, když porušíme etické zásady. Etika

je základem Harmonie. Je-li etika v pořádku, celková Harmonie může být dokonalá.

Poznamenejme, že lája není jedinou tvůrčí uměleckou duchovní cestou. Navíc tento mechanismus nemůže správně fungovat bez dalšího spolupůsobení, o němž budeme nyní hovořit.

Druhý zákon je nezbytnost zjemňování. Abychom se správně orientovali nejen v materiální úrovni, ale v celém mnohorozměrném vesmíru, abychom dosáhli Vědomí jeho prvopočáteční úrovně a splynuli s Ním, je nutno jít cestou zjemňování. K tomu je zapotřebí na počátku cesty projít zjemněním v rámci fyzické úrovně, opustit hrubost, v níž žije většina lidí. Nejjednodušší je to učinit cestou emocionálního a psychického naladění na to nejjemnější, co můžeme v přírodě najít. Jak podivuhodně jemné stavy nám dává příroda, když vychází jitřní sluníčko a posílá první paprsky v mlžném oparu na vodní hladinu, na travičku, na květy, lístečky, když se první ranní ptáčci začínají ozývat, když rybky šplouchají v rákosí, ozářeném něžným svitem prvních slunečních paprsků, kdy se ještě vznáší a tiše plave ranní mlha!

V souvislosti s tím má pro nás Gurdžijevova koncepce "vodíkové škály" velkou hodnotu. Je to jedna z nejzajímavějších koncepcí v dějinách vědy o duchovním vývoji člověka. "Vodík" je alchymistický termín. V Gurdžijevově době existovaly školy, které nebyly určeny pro každého. Adepti těchto škol šifrovali své tajné znalosti. Matematici mají dnes kódový jazyk písmen. Tehdy existoval i alchymistický jazyk, kde se jako šifer používaly názvy chemických prvků. Zřejmě jsme se v dětství všichni pod vlivem ignorantské ateistické propagandy posmívali alchymistům, kteří se snažili z olova získat zlato a zbohatnout. Ve skutečnosti se v alchymii pod pojmem "olovo" neskrýval kov, ale výchozí stav člověka, který ještě nepřistoupil k duchovní praxi. Jako "zlato" chápali alchymisté konečný dokonalý stav člověka, který dosáhl na duchovní cestě cíle. Všechny ty nezvyklé reakce, které alchymisté popisovali, byly symboly pro různé etapy duchovního přetváření člověka. "Zlatý elixír" slučovaný na příklad s jinými prvky, to je to zlatavé světlo, které dostáváme v meditaci latihan a jímž stále intenzivněji v dalších meditacích budeme naplňovat svá těla. Jako příklad uvedeme ještě řadu alchymistických symbolů: "uhlík" představuje aktivní složku reakce, "kyslík" složku pasivní, "dusík" působí jako katalyzátor, nutný pro průběh reakce. "Vodík" — prvek nebo stav — byl hodnocen mimo alchymistickou reakci. A tak vznikl termín "vodíková škála".

Co je podstatou této koncepce? Všechny látky, jevy a stavy ve vesmíru je možné postavit do jedné řady a určit jim místo podle úrovně jejich hrubosti či jemnosti. V této škále se nacházejí minerály, planety a hvězdy, různé druhy potravy — od mrtvol zvířat, jimiž se mnozí lidé živí, až například po lesní jahůdky. Na této škále mohou najít své místo i stavy čaker, naše emocionální stavy atd., prakticky vše. Každý "vodík" má přitom své šifrové značení, což umožňuje mimo jiné najít některé vzorové stavy, podle nichž můžeme snadno hodnotit svou pokročilost na "vodíkové" škále hrubosti a jemnosti. Na příklad ranní sluníčko a jeho světlo je H-6, jeden z nejjemnějších stavů v přírodě. Nebo ty emoce, které vznikají při harmonickém rozkvětu reprodukční funkce: je to

sexuálně zbarvená něha, vztah k dítěti, jsou to ty projevy, které vidíme ve hrách zvířecích mláďat, i ty energetické stavy, které jsou vlastní otevírajícím se pupenům, to vše je H-12. V našem organismu je velmi zajímavý stav, energetická úroveň meridiánu čitriní, a to je H-3. Od H-3 k H-1 již není daleko. H-1 je átman.

Je naprosto nemožné přeskočit z výchozích hrubých stavů, které jsou vlastní obyčejným lidem, do stavů nejjemnějších, ponořit se do hlubin mnohorozměrného světa, poznat prvopočáteční úroveň Vesmíru, poznat Boha. To je naprosto nemožné! Po "vodíkové škále" lze pokračovat pouze postupně. Zpočátku je třeba absolvovat ten úsek na cestě zjemnění, který existuje v mezích fyzické úrovně, a teprve potom se "nořit" do jiných prostorových rozměrů.

V některých okultních školách se žáci, kteří nepřešli na eticky a energeticky čistou stravu a udrželi si svou původní hrubost (a někdy ji dokonce speciálně pěstují, to už se týká škol černé magie), pokoušejí svým vědomím opustit tělo. Jestliže se jim to podaří, kam se dostávají? Do hrubého astrálního světa, setkávají se tam s projevy vlastními této úrovni zloby, strachu a lži. Zmatou se, vylekají a kromě toho si vytvářejí tak zvané "přátelské styky" s představiteli této úrovně, někdy velmi neodbytnými. Mnozí z toho psychicky onemocní.

Proto jedním z nejdůležitějších zákonů duchovního růstu a v souladu s tím i duchovního umění (které pomáhá v duchovním vývoji) je cesta zjemnění podle "vodíkové škály".

V umění se člověk může projevat jako tvůrce, divák nebo posluchač. Obě varianty poskytují žádoucí možnost vývoje. Upozorňuji, že každé umělecké dílo může být ohodnoceno podle "vodíkové škály". Každý vysoce kvalitní vzor musí sloužit ke zjemňujícímu naladění, nebo ukazovat cestu od tamasu (tj. od původní hrubosti, tuposti a ignorantství) přes rádžas (stadium aktivního hledání východiska ke světlu pravdy, kdy se člověk mění z tupě trpícího nebo bláznivě jednajícího tvora v bojovníka) k sattvě (čistotě, harmonii a jemnosti) a výše.

V souvislosti s tím zdůrazňuji, že minout stadium sattvy na cestě k dokonalosti nelze. Cesta zjemnění, vývoje k souladu, schopnosti lásky je závazná pro všechny. Nikdo se nesmí domnívat, že "to není pro mě, ať se tímhle zabývají ostatní, já dojdu dokonalosti jinou cestou." Ne. Zákon lidské evoluce, který vyložil Krišna v Bhagavadgítě, sestává právě z etapovitého postupu uvedenými stupni — gunami, abychom potom pouze přešli k ještě vyšším stupňům práce na sobě.

Uměním se může člověk stát energickým, aby prošel stadiem rádžasu. K tomu slouží například rock. Kdo vystupoval proti dynamickému tanci mládeže, který k nám přišel v posledních desetiletích? Lidé tamasu, kteří mají ještě velmi daleko k tomu, aby byli energičtí, a také určitý počet lidí sattvy, kteří v důsledku odchylek ve svém vývoji rozmrhali svou energii a zároveň i šíří rozhledu a toleranci. Jsou to loudové, lidé, jimž chybí energie ve všem. Kdyby se zavčasu v mládí naučili tančit rokenrol nebo jemu podobné energické tance, pak by se možná i nyní pohybovali životem s větší energií.

Člověk velmi potřebuje na své duchovní cestě být energický, protože to znamená mít zásobu osobní síly, zásobu té energie, kterou můžeme zaměřit na různé potřeby, například na meditační práci.

Tak je možné v sobě rozvinout za pomoci dynamické hudby a dynamického tance chybějící vlastnosti.

Za spolupůsobení těchto uměleckých směrů se můžeme naučit i klidu, vnitřnímu tichu. Pomoci nám v tom může malířství, literatura včetně poezie, obzvláště východní umělecké směry, jako je ikebana, "filozofické krajinky" a jiné.

Ano, je třeba se naučit klidu a zároveň být energický; to je na duchovní cestě naprosto nezbytné. Znamená to, že je zapotřebí být univerzální: umět se uvolnit a být maximálně aktivní, je-li to nutné.

Na diváka nebo posluchače je také možné uměním programově specificky energeticky působit, aniž by to bylo zjevné. Takových možností je několik. Jednou z nich jsou ikony. Zřejmě mnozí vědí z vlastní zkušenosti, že z ikon můžeme vnímat proudy jemné energie. Různé ikony vyzařují různé druhy energie jak z hlediska intenzity, tak i jemnosti. Setkali jsme se s ikonami některých pseudosvatých, které vyzařovaly velmi hrubé energetické proudy.

Vlastnosti "zářičů" mají někdy i obrazy mimo žánr ikon. Musí být vytvořeny skutečně silným umělcem. Příkladem jsou obrazy Nikolaje Rericha. Všechny takové obrazy mohou být ohodnoceny podle "vodíkové škály", můžeme k nim volit odpovídající číselné označení. Mimochodem, Rerichovy obrazy jsou rádžasické. V určité vývojové etapě mohou poskytnout silný kladný vliv, ale potom již nejsou takto vnímány.

Může ještě existovat výraznější zaměření na působení uměním nikoli na energetiku člověka jako celku, ale na jeho konkrétní bienergetické struktury. Hudbou, zpěvem nebo tancem je možné vyvolávat rezonanční stavy v té či oné čakře posluchače nebo diváka, v určitém meridiánu, s nímž pracujeme. Tak také můžeme tyto struktury rozvíjet prostě tím, že do nich vpouštíme vibrace přicházející od interpreta. Například posloucháme zpěváka, který se koncentruje při zpěvu v anáhatě a naše anáhaty se na ni pasivně naladí a při tom vznikne i odpovídající emocionální stav. Tento jev se nazývá "svara" (sanskrtské slovo). Menonova kniha "Zvuky indické hudby" (70) popisuje svaru jako tajemný mystický jev, jehož mechanismus není odhalen. Ve skutečnosti interpret prostě přemísťuje koncentraci svého vědomí do různých čaker nebo jiných struktur, a jestliže to dělá dostatečně silně, u posluchačů vznikají rezonanční stavy.

Stejný mechanismus působí i při sledování tanečníka, který ovládá svaru.

Je zajímavé, že je možné vyvolat odpovídající rezonanční stavy v čakrách a meridiánech posluchačů i za pomoci zvuků hudebních nástrojů. Například Oscar Stroke, král tanga, vyhmátl empiricky tuto zákonitost a svá hudební díla tvořil tak, že téměř všechny tóny jeho skladeb působily na višuddhu. Tím se višuddhy jeho posluchačů "přeplňovaly" a vznikaly výrazné, silné emocionální stavy.

Některé hudební skupiny nepoužijí za celou skladbu ani jediné noty, která by vyvolala rezonanci v čakrách hlavy. Pro posluchače je to odpočinek a svěžest, zvláště pro lidi intelektuálně pracující.

Další princip objektivního umění je možnost cíleného posílení konkrétních meditačních stavů.

Jako poslední uvedeme možnost stimulace intelektuálního procesu za pomoci umění. Příkladem je symbolika v malířství a literatuře. Patří také do objektivního umění a hraje v něm svou roli.

K objektivnímu umění můžeme řadit ty konkrétní projevy, které odpovídají uvedeným příznakům, a jak říkal Gurdžijev, zákonům.

Preklad: L. Bělousová